

ÅRBOK FOR KARMSUND

MUSEET FOR HAUGESUND OG BYGDENE

Årshefte 1966 - 76

Haugesund 1976

Worum's Trykkeri A/S

HAUGESUND MUSEUM 50 ÅR

Av Jens Hagland og Carl Egil Buch.

Den 3. november 1975 kunne Haugesund museum se tilbake på 50 års virksomhet. Det har vært år med medgang og motgang, men med jevn vekst gjennom de skiftende tidene. Ved klokskap og framsynthet har det lyktes museets medarbeidere å bygge opp en solid samling gjenstander og tradisjon. Ting fra byen og distriktet som museet har tatt hånd om da det sto i fare for å bli ødelagt, vekker i dag oppsikt og utgjør grunnverdier i samlingen. Men kulturvernopp gavene i årene som er gått har vært overveldende. Saker som det ville vært ønskelig å løse parallelt med innsamlingen har måttet ligge til fordel for rene redningsaksjoner. Derfor står det enda igjen for museet å skaffe et betryggende og rommelig lagerlokale for gjenstandssamlingen og en attraktiv og tilgjengelig bygning for museets utstilling og kontor. Ved siden av å føre videre det daglige innsamlingsarbeidet synes den viktigste oppgaven i dag å skaffe forhold som kan sikre lokalsamfunnets bruk av samlingen museet har bygget opp.

Tanken om å opprette et museum i Haugesund ble for alvor fremmet i 1920. Det var lærer John A. Døsseland som tok opp ideen. Han fikk Haugesundsavisene til å arbeide for saken. Både Haugesunds Avis og Haugesunds Dagblad skrev om museumsideen. De laget også intervjuer med interesserte kjente personer og holdt på denne måten ideen varm.

Man samlet seg i første omgang om et rent bymuseum. Museumsdirketør de Lange ved Stavanger museum anbefalte å opprette et bymuseum med en spesiell sjøfartsavdeling. Noe oldsaksmuseum i Haugesund kunne det neppe bli tale om. Konservator Albert Lange ved Eidsvoldsbygningen mente at flere av de gamle husene i Haugesund burde fredes. Enten burde en høvelig bygning fra byens eldste tid eller et anlegg blant distriktets landbebyggelse restaureres og brukes som ramme om museumssamlingen. Til dette formålet ville et patrisierhus passe mindre bra enn et anlegg som var uttrykk for stedets folkekultur. Tidlig ble Christian Christiansen d.e.'s folgehus i Kronå — Sirihuset — foreslått som museum. Med dette huset ville man få bevart en bygning med stor kulturhistorisk verdi. En vesentlig hake ved Sirihuset var imidlertid størrelsen. Det rommet for lite. Sorenskriver Ola Bertelsen mente at man kanskje kunne sikre seg rom i det nye sykehuset, og lærer Henning Paulsen slo til lyd for et nærmere samarbeide mellom museet og skolen.

Debatten modnet museumstanken. I desember 1924 ble det innkalt til et møte om saken. De som sto bak dette tiltaket var konsul H.M. Wrangell, stadsfysikus C. Magne Rønnevig, lærer John A. Døsseland, lærer Ola Hope og skipsreder Lars Meling. På møtet ble det valgt en komite til å arbeide videre med saken. Den besto av sju personer: John A. Døsseland, Henning Paulsen, Jacob Odland S.S., Ola Hope, Dagmar Eide, Margit Westbøe og C. Magne Rønnevig.

Den 3. november innkalte man endelig til et møte i rettsalen i det gamle rådhuset. Det ble ledet av Rønnevig. Han orienterte om arbeidet som sjumannskomiteen hadde gjort og la fram forslag til lover for det påtenkte laget. I formålsparagrafen het det: «Museums- og historielaget for Haugesund og bygdene har til formål å innsamle og ta vare på alt hva der har interesse for byens og bygdens historie og befolkningens livsvilkår og erhverv gjennom tidene, og å hindre at gjenstander av denne art blir ødelagt». Rønnevig ble senere valgt til lagets første formann. Døsseland ble varaformann, Paulsen sekretær og advokat Svein Steinsnes kasserer. Som styremedlemmer fungerte Margit Westbøe og Fridtjof Øvrebø.

Lagets navn ble formulert etter en lang debatt. Det kom til å få karakter av et program mer enn av et egennavn. Av navnet går det fram at stifternes intensjon ikke var å begrense lagets virksomhet til Haugesund. Man ville spre virksomheten til hele landsdelen for å kunne illustrere de forholdene som er mest karakteristiske for vårt distrikts nyere kulturhistorie, nemlig samvirkningen mellom by og land, kyst og innland, fiske og jordbruk. Et stort distrikts interesse ville dessuten være en vesentlig større støtte for lagets arbeid.

Den første verdenskrigen hadde stanset planleggingen av et spesielt sjøfartsmuseum for Haugesund. Nå samlet man seg om sjøfartsavdelingen ved det ny-startede museet. Den ble bygget opp ved gjenstandsgaver, kontante bidrag og innkjøp av museets midler. Avdelingen fikk en rask vekst. Den kom til å utgjøre en verdifull dokumentasjon av byens og distriktets sjøfartshistorie. Skipsbyggingen er representert i samlingen med en rikholdig samling redskap. Ellers inneholder samlingen navigasjonsinstrumenter, sjømannsarbeider, skipsmodeller og ikke å forglemme et rikt utvalg skutebilleder. Etter hvert ble det også skaffet hele båter til museet. Mest oppsiktsvekkende er kanskje en vengbåt fra Nedstrand. Men med anskaffelsen av disse store gjenstandene kom også magasinproblemet til å melde seg for alvor. I dag er det særlig den magasinerte delen av museets samling som er truet av forfall.

Tanken å la det nye museet få form som et friluftsmuseum av tradisjonell type må ha ligget bak flere av de tidligere diskusjonsinnleggene om museets plassering. En slik tanke var også bakgrunnen for at museet etter hvert begynte å bygge opp en samling hus som kunne representere de mest alminnelige bygningsformene fra eldre tid i distriktet. Flere av husene — en røykstove og et kvernhaus på Laupland, et kvernhaus på Sandve og en bu på Mo i Etne — ble i første omgang bevart «på rot» i sitt opphavelige miljø. Andre hus måtte rives og lagres. Men meningen var

Byinteriør fra 1860 på jubileumsutstillingen i 1954.

lenge å søke disse bygningene gjenreist på et sentralt museumsområde. Lotheparken ble framhevet som en mulighet i denne forbindelsen. Etter en gateregulering ble parken imidlertid for liten til museumsformål. Haraldsvang holdt man lenge på som en heldigere løsning, men også interessen for å nytte dette området svant etterhvert. I dag synes det ikke aktuelt å samle bygningene museet eier rundt om i distriktet. Hver på sitt sted har bygningene noe spesielt å si om fortidens skikk og bruk og tjener på denne måten til å berike lokalmiljøet. Dermed fungerer de allerede tilfredsstillende.

En del av loftet på Lillesund skole ble innredet som magasin for gjenstandssamlingen. Her ble samlet gjenstander fra dagligmiljø og næringsliv i byen og landdistriktene. Ikke bare enkeltgjenstander kom etterhvert til museet, men også større grupper gjenstander. Meget verdifull var f.eks. Elias Dyrlands samling som museet fikk hånd om i 1928. Man maktet ikke å realisere en tidligere plan om å innrede utstillingsrom på Lillesund skole. Derimot fikk museet i 1932 disponere loftsrommet vestenfor korridoren i det nye rådhuset til dette formålet. Innredningen av rommet som var vel 300 m² stort, ble gjort av arkitekt E. Halleland. Daværende konservator ved Stavanger museum, Robert Kloster, ledet monteringen av utstillingene. Samlingen ble fordelt i et rom for typologiske grupperinger, en bondestue, et bokkerverksted, en sjøfartsavdeling og endelig en bystue. Egen avdeling for oldsaker kunne ikke opprettes ved det nye museet, siden slike saker etter loven hørte inn under Stavanger museum. Men Stavanger museum deponerte i 1933 en

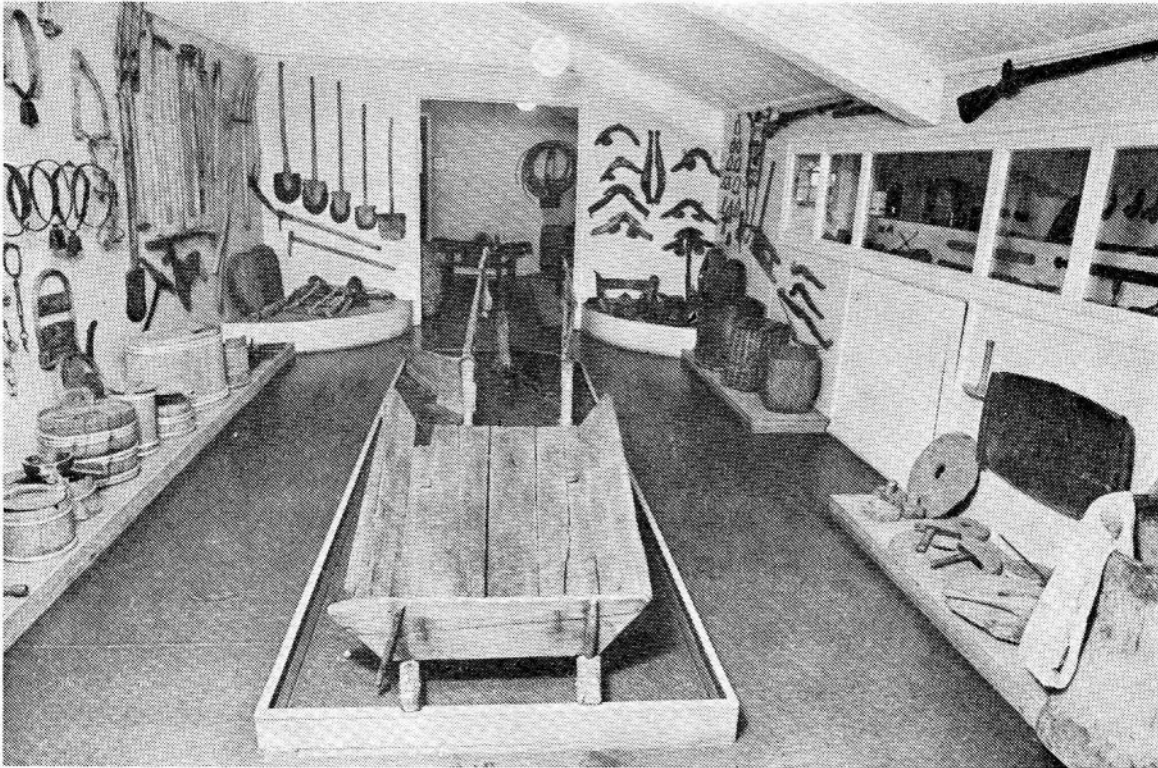
samling oldsaker på Rådhusloftet som ble montert i en spesiell utstilling av Jan Petersen. Utstillingen omfatter en stor del av oldfunnene fra Haugaland.

Museet ble åpnet 26. november 1933, sju år etter stiftelsen. Men lokalene i Rådhuset var ment som en foreløpig løsning, og arbeidet for å skaffe museet rommeligere og mer tilgjengeligere lokaler i et eget bygg kom snart i fokus. Konsul H.M. Wrangells flotte gave syntes å være et skritt i retning av å få realisert målet for dette arbeidet. På sin 80-års dag i 1938 skjenket han museet eiendommen Jonas Liesgt. 10 og kr. 20 000 til vedlikehold. Med dette mente nok mange at husspørsmålet var løst. Men det viste seg dessverre langt fra å være tilfelle. Våren 1940 var man klar til å begynne ominnredningsarbeidene i bygningen etter forutgående planlegging der Robert Kloster og arkitekt Kristian Bjerknes hadde spilt hovedroller. Et beskjedent økonomisk grunnlag for ombyggingen var lagt ved et tilskudd på kr. 10 000 av Pengelotteriets overskudd. Men allerede i august samme år rekvirerte tyskerne bygningen. Under hele krigen tjente den som offiserskasino og ble ved frigjøringen forlatt i nedslitt stand. På dette tidspunkt var man kommet i tvil om eiendommen overhode ville komme til å innfri kravene man måtte kunne stille til et moderne museum. Bygningen som sju år tidligere hadde fortonet seg vel tjenlig til museumsformål, måtte sett i forhold til moderne prinsipper for utstilling og drift, innebære en farlig begrensning. Noe friluftsmuseum kunne det heller ikke komme på tale å plassere på tomten. Samtidig ble eiendommen på nytt rekvirert av det offentlige, denne gang av Haugegsund kommune som nødbolig. Ombyggingsplanene ble lagt på is.

John M. Døsseland som hadde fungert som museets ulønnete styrer fra starten, døde 3. mars 1940. Det daglige arbeidet i museet ble det derfor slutt på. Den faste åpningstiden måtte også sløyfes. Men virksomheten ved museet fortsatte, og lagets styre forble intakt krigsårene gjennom tross flere NS-aksjoner for å få innflytelse over institusjonen. For fullt kom arbeidet ved museet i gang igjen da Nils Henrik Tuastad ble ansatt som bestyrer i september 1945. Det var en usikker stilling han overtok. Fast ble den først i 1949, da Tuastad ble ansatt som museumsbestyrer etter Norske Museers Landsforbunds forskrifter. Den nye styreren var meget lykkelig valgt. Han tok fatt på oppgaven sin med iver og dyktighet. I årene som fulgte kom han til å gjøre et solid og imponerende arbeid for museet.

Tuastad så som sin første oppgave å søke husproblemet løst. Museumsdirektør Robert Kloster ble igjen konsultert. Etter et opphold i Haugesund uttalte han følgende om situasjonen den gang:

«Siden museet fikk sin lokaler i Rådhuset har arbeidet skutt en gledelig fart. På en rekke områder har tilveksten vært påfallende rik og av høy kvalitet. En annen side av saken er at dette jevne tilsig fra år til annet har sprengt den opprinnelige ramme og gjort utstillingsrommene til overfylte magasiner og magasinene til pulterkammer. Dette vil igjen si at museet — mot sin vilje — har tapt sitt an-

Interiør fra museets landbruksutstilling på Rådhusloftet.

sikt utad mot publikum og i løpet av kort tid vil være uskikket til å utføre sin faglige oppgave av mangel på plass».

Jonas Liesgt. 10 mente han ikke ville komme til å innfri framtidens krav til museet. I stedet for å satse på denne eiendommen, mente han museet måtte skaffe en førsteklasses moderne bygning fullt på høyde med det beste innen datidens museumsvesen.

I 1948 ble det nedsatt en komite for å arbeide med planleggingen av et nytt bygg for museet. Virksomheten i denne komiteen kom til å farge museets årsberetninger framover. I 1953 mente man å ha passert en milepel med hensyn til realiseringen av byggeprosjektet. Komiteen hadde i første rekke festet seg ved terrenget på sørsiden av Rådhusplassen som tomt for et museumsbygg. Nå hadde rådhusarkitektene Blakstad og Munthe Kaas fått i oppdrag å utarbeide tegninger til en ny bygning på tomten. I 1955 fikk museet giverfamiliens samtykke til å selge Jonas Liesgt 10. Et fond skulle opprettes av salgssummen og pengene nyttes til nybygg. Men lenger kom ikke saken i denne omgangen. Hverken salget eller det prosjekterte nybygget ble det noe av.

I 1968 tok finansutvalget i Haugesund opp planen om museumsbygg og uttalte at det nå burde bli fart i arbeidet med denne saken. Museumslagets formann og museumsstyreren ble innkalt til et møte med ordføreren og byens rådmann. Man ble enige om å velge en nemnd til å forberede planen. Formannskapet valgte disse

medlemmene: Harry Risanger, Henny Housken, Anna Sofie Holan med teknisk rådmann som konsultativt medlem. Museets styre valgte Svein Steinsnes, E. H. Kongshavn og N. H. Tuastad. Sakkyndige konsulenter var professor Robert Kloster og museumsdirektør Laurits Pettersen.

Nemndens innstilling om tomt og romprogram ble oversendt Formannskapet i januar 1970. Man hadde festet seg ved Realskolens tomt på Havnaberg som den mest aktuelle for museumsbygg. Men andre tomter som Rederiforeningstomten, et område ved Haraldshaugen og et område ved de maritime skolene var også vurdert. Tomten var ment å skulle romme et rent museumsbygg. Noe friluftsmuseum anså man det ikke lenger aktuelt å anlegge i tilknytning til nybygget. I stedet burde man ta sikte på å bevare interessant bebyggelse «på rot» i sitt opprinnelige miljø. Museets interesse for bevaring av Haugetunet og Kronå/Christiansenkvartalet ble i denne sammenhengen framholdt. Museets styre mente Kronå-kvartalet burde sikres og dette området vurderes som tomt for den nye bygningen.

I 1971 ble realskolen på Havnaberg bygget om og tatt i bruk som ungdomsskole. Men Finansutvalget gikk likevel i sin innstilling til kommunebudsjettet for 1973 enstemmig inn for plassering av museumsbygningen i Havnabergområdet og for at reguleringen av området måtte bli gjort i samsvar med dette. Da museets styre senere behandlet reguleringsaken, pekte man på at grensen for reguleringsområdet burde trekkes så langt sør at Christiansenkvartalet og Kronå kom inn i området. Ellers uttalte man at ombyggingen av skolen sannsynligvis ville forsinke museets byggeplaner. Kanskje ville et av tomtealternativene byggekomiteen hadde pekt på sikre en hurtigere løsning? Man kunne bare akseptere den utpekte museumstomten på vilkår av at dette tomtevalget ikke hindret en snarlig realisering av byggeplanene.

Så lenge frigjøring av museumstomten ikke er i sikte er det lite inspirerende å arbeide videre med planleggingen av bygget. Nye synsmåter på hvorledes et folke-museum bør struktureres og et akutt behov for bedre magasinplass har ført til at planene for nybygg er blitt liggende. I stedet har man satset på prosjekter som hurtig kan avhjelpe museets vanskelige situasjon på de punktene hvor det haster mest, og hvor en forbedring er en absolutt forutsetning for at museet skal kunne fungere noenlunde i tråd med sin intensjon. Prosjektene vil ikke overflødiggjøre det påtenkte museumsbygget. Tvert i mot er de et middel til å samle krefter til når tiden er moden å få realisert tanken om et tidsmessig bygg for museets sentral-funksjoner.

Da Haugesund i 1954 feiret sitt 100 års jubileum, var museet sterkt engasjert. På jubileumsutstillingen ble det montert flere interiører fra byens eldste tid. Et bokkerverksted og et seglmakerverksted ble likeledes arrangert. Stor interesse vakte også en gammel krambod som var funnet i kjelleren i Christiansenhuset i Møllervegen. Museets egne lokaler fikk en ansiktsløfting i 1957. Utstillingen ble den gang nyordnet, og det ble bedre oversikt over de ca. 1000 gjenstandene som befinner

seg i lokalene. Utstillingen er bare i ubetydelig grad endret siden da. Den er velordnet og dimensjonsrik, selv om den legger liten vekt på visse populære aspekter som f.eks. gjenstandenes funksjoner. Ca. halvdel av museets besøkende hvert år er skoleklasser fra museets distrikt. Disse får omvisning i utstillingen. Som demonstrasjonssamling egner utstillingen seg svært godt, og dens begrensede og intime karakter synes å være et vesentlig aktivum overfor alle kategorier publikum.

Siden museet i Haugesund fikk lønnet styrer i heldagsstilling, har man vært i den fordelaktige situasjon at man har hatt relativt meget arbeidskraft knyttet til institusjonen i forhold til gjenstandsmengden. Samlingen teller ca. 7000 katalogiserte gjenstander, men omfatter likevel et noe større antall gjenstandsenheter. Ved iherdig innsats fra styrerens side har det lyktes å holde katalogen á jour. Nødvendig konservering av de innkomne gjenstandene er også blitt besørget. Museet har en rekke arkiver og kartoteker slik at det faller måtelig greit å betjene både gjenstandsmassen og den store mengden tradisjons- og opplysningsmateriale i samlingen. Men magasinforholdene er i dag mer enn noensinne i ferd med å kvele den daglige museumsdriften. Det er umulig å holde systematisk orden i lagerlokalene hvor gjenstandene over alt står tett sammenstablet. Det er stadig en håpløs oppgave å gi seg ut på leting etter materiale som det henvises til i kataloger og kartoteker.

Personalsituasjonen har også gjort det mulig for museet å drive antikvarisk virksomhet utover ren gjenstandsinnsamling. Et meget verdifullt arbeid er utført innen distriktets bygningskultur i form av omfattende registreringer. Likeledes har det vært drevet aktiv tradisjonsinnsamling innenfor distriktets generelle lokalhistorie og innenfor dagliglivet i husholdningene og de ulike stedstypiske næringsgrenene. Det innsamlete materialet har man endelig bearbeidet i vitenskapelig rettede artikler og avhandlinger, fortrinnsvis publisert i museets tidsskrift «Årbok for Karmsund». I publiseringsvirksomheten står N. H. Tuastad og Svein Steinsnes særlig sentralt. Den første har i en lang rekke artikler dokumentert sin brede innsikt i Nord-Rogalands lokalhistorie og sitt fine talent for kulturhistorisk forskning. Steinsnes har i sine avhandlinger om redskapsbruken i distriktets eldre landbruk gjort museets solide landbrukssamling tilgjengelig for forskning langt utover vårt eget lands grenser. Ved sine kulturhistoriske forfatterskap har Steinsnes og Tuastad formidlet museets materiale til en meget større krets enn dem som møter det i utstillingene, magasinene og arkivene. I 1973 ble de begge hedret med Haugesunds høyeste utmerkelse, «De fykende måker», for sin virksomhet innen kulturvernet. Steinsnes fikk i 1968 Kongens fortjenestemedalje for museumsvirket, og Tuastad fikk i 1972 Stavanger Aftenblads kulturpris for det samme. Da laget feiret sitt 50-års jubileum under stor tilslutning i oktober 1975, ble Tuastad og Steinsnes utnevnt til æresmedlemmer.

31. januar 1973 sluttet N. H. Tuastad som styrer for museet etter 27 års arbeid der. Som ny styrer ble ansatt mag.art. Carl Egil Buch. Sakene som har preget hans virksomhet ved museet er først og fremst arbeidet for å skaffe institusjonen et nytt rommelig magasinlokale hvor samtlige museets lagrede gjenstander kan oppbevares,

og hvor det er god plass for den store mengden nye gjenstander et folkemuseum av vår type i dag bør ta inn. Da den frivillige restaureringsaksjonen hadde avsluttet arbeidet sitt på Tonsjer fyr, ga skipsreder O. A. Knutsen fyrbygningene til museet. Museet har fortsatt restaureringen. Sjøhuset var fullført høsten 1975. Tårnet som er fullstendig nyinnredet etter gamle tegninger og beskrivelser mangler teknisk utstyr som Fyrvesenet skal deponere der før det kan åpnes som fyrmuseum. I «Dokken» på Hasseløy har museet presset på for å få i stand et friluftsmuseum. Restaureringen av Brogt. 1 D ble påbegynt av Yrkesskolens tømmerlinje høsten 1975. Den store kombinerte sjøhus- og boligbygningen ventes å stå ferdig som miljømuseum våren 1976. Endelig besørget museet sommeren 1974 et større miljøregistreringsarbeide på Risøy. Registreringen ble muliggjort av et bidrag på kr. 10 000 fra H.M.V. og skaffet museet en omfattende dokumentasjon av forholdene i et eldre trebyområde i dag.

De siste årene har man kunnet merke en betydelig oppblomstring av interessen for tradisjonelle museumsgjenstander i distriktet. Flere steder er det organisert egne lag med en målsetning som svarer til Haugesunds museums. I denne lokale interessen for folkemuseumsarbeidet ligger det en stor utfordring til Nord-Rogalands distriktmuseum. Den sterke publikumsinteressen representerer en enorm resurs for kulturvernet. Vårt lag bør arbeide for å samle denne interessen, for å stimulere den og for å styre den i en systematisk og faglig forsvarlig retning. I samarbeidet med de nye gruppene om mindre lokale museumsenheter ligger det en mulighet til å skape et virkelig folkemuseum som ikke bare spenner over distriktets lokale folkekultur, men som også er folkets eget og som meddeler seg til publikum i det daglige.